ISSN 1392-737X

Archivum Lithuanicum 19

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 19

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIUS 2017

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

© Lietuvos istorijos institutas, 2017

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Jurgita Venckienė
Lietuviški XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios antkapių užrašai: santykis su bendrine kalba ○ 9

Jurgis Pakerys
Mažvydas ir Augustinas: *imk*(*it*) *ir skaityk*(*it*) ○ 39

Mindaugas Šinkūnas
Senųjų Biblijos vertimų lyginamųjų tyrimų automatizavimas ○ 57

Birutė Kabašinskaitė
Rašmuo <y> antrajame *Knygos nobažnystės* leidime ○ 99

Anna Helene Feulner
John Wilkins' *Essay* (1668) und die 'Londoner Bibel' ○ 113

Giedrius Subačius
Simono Daukanto *Didžiojo lenkų–lietuvių kalbų žodyno*
rašymo laikas: 1852–1856, 1857–1858 m. ○ 137

Jurgita Venckienė
Juozapo Arnulfo Giedraičio *Naujas Įstatymas* (1816):
santykis su *Evangelijų* leidimais XIX a. ○ 149

Olga Mastianica-Stankevič
Mečislovo Davainio-Silvestraičio dienoraštis: lietuvių inteligento
saviraiškos Vilniuje liudininkas (1904–1912) ○ 171

Publikacijos (Publications)

Liucija Citavičiūtė
Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: Abrahamo Jakobo Penzelio,
Johanno Wolfgango von Goethe's ir Martyno Liudviko Rėzos laiškai
dėl lietuvių dainų rinkinio *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 197

Liucija Citavičiūtė
Iš Goethe's ir Schillerio archyvo Weimare: dvi Johanno Wolfgango von Goethe's
recenzijos apie lietuvių dainų rinkinį *Dainos oder Litthauische Volkslieder* (1825) ○ 243

Jolanta Gelumbeckaitė
Abraomo Kulviečio ir Stanislovo Rapolionio biogramos XVI Magdeburgo centurijoje ○ 265

Dominikas Burba
Rankraštinis lenkų–lietuvių kalbų žodynėlis
Eustachijaus Tiškevičiaus dokumentų rinkinyje Vroclave ○ 281

Darius Staliūnas
1886 m. Zacharijaus Liackio traktatas apie lietuvių kalbą ○ 293

Recenzijos (Reviews)

Arūnas Sverdiolas
Recenzuojama: Dainora Pociūtė, *Nematomos tikrovės šviesa. Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*, 2017 ○ 317

Vytautas Rinkevičius
Recenzuojama: Pietro U. Dini, *„ins undeudſche gebracht". Sprachgebrauch und Übersetzungsverfahren im altpreußischen* Kleinen Katechismus, 2014 ○ 325

Felix Thies
Review of: Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų nuo Advento iki Gavėnios* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań od Adwentu do Postu*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska (eds.), Konstantinas Sirvydas, *Punktai sakymų Gavėniai* = Konstanty Szyrwid, *Punkty Kazań na Wielki Post*, Kritinis leidimas / Wydanie krytyczne, 2015; Virginija Vasiliauskienė, Kristina Rutkovska, *Konstantino Sirvydo* Punktai sakymų = Punkty Kazań *Konstantego Szyrwida*, Teksto rengimo principai, rodyklės, šaltiniai / Zasady edycji, indeksy, źródła, 2016 ○ 333

Robert Frost
Review of: Gina Kavaliūnaitė (ed.), *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija* 3. *Chylinskio Biblijos istorijos šaltiniai*, 2015 ○ 339

Roma Bončkutė
Recenzuojama: Domas Kaunas, *Kristijono Donelaičio atminties paveldas,* Studija, 2016 ○ 349

Veronika Girininkaitė
Recenzuojama: Olga Mastianica, *Bajorija lietuvių tautiniame projekte* (*XIX a. pabaiga–XX a. pradžia*)*,* Monografija, 2016 ○ 363

Regina Venckutė
Recenzuojama: Birutė Vanagienė, *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas. Ylakių, Lenkimų, Mosėdžio, Skuodo, Šačių apylinkių šnektos,* 2014–2015 ○ 371

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Veronika Girininkaitė
Laikraštis *Litwa* prenumeratoriaus akimis ○ 381

Vilma Zubaitienė
Mokslinė konferencija „Reformacija ir senoji Lietuvos raštija" ○ 387

Ona Daukšienė
In memoriam: Eglė Patiejūnienė (1964–2017) ○ 393

Roma Bončkutė
In memoriam: Vytautas Vanagas (1930–2017) ○ 399

Archivum Lithuanicum 19, 2017
ISSN 1392-737X, p. 293–314

Darius Staliūnas
Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

1886 m. Zacharijaus Liackio traktatas apie lietuvių kalbą

Zacharijus Liackis – „lietuvių kalbos ekspertas“, kaip jį, taip pat ir Dmitrijų Kaširiną bei Andrių Poidėną, greičiausiai šiek tiek ironiškai yra pavadinęs kalbos istorikas Giedrius Subačius, gerai žinomas visiems, kurie domisi lietuvių kalbos situacija XIX a. ar imperinės politikos peripetijomis Lietuvoje. 2011 m. pasirodžiusi minėto Subačiaus knyga apie tris kiriliką lietuvių kalbai XIX a. II pusėje–XX a. pradžioje taikiusius čia jau minėtus „ekspertus“ parodė, kaip šie asmenys žiūrėjo į lietuvių kalbą (jos giminystę su kitomis kalbomis, raidą ir pan.)[1]. Čia publikuojamas Liackio raštas, pavadintas *Литовскій языкъ* (*Lietuvių kalba*), mano supratimu, nekeičia Subačiaus pateiktų išvadų apie Liackį, o tik jas patvirtina.

Dokumentas saugomas Rusijos geografijos draugijos archyve Sankt Peterburge[2] ir susijęs su šios draugijos veikla. Draugija įkurta 1845 m., o 1849 m. tapo imperatoriškąja (toliau – IRGD). Tai nebuvo institucija, kurios veiklą būtų galima visiškai atsieti nuo politinės sferos. Mokslinėje literatūroje jau buvo aprašyta, kaip IRGD iš pradžių stipri „vokiška“ frakcija laipsniškai užleido įtaką „rusiškajai“, kuri manė, kad draugija turi atlikti tokius tyrimus, kurie imperijai padėtų spręsti iškilusius praktinius uždavinius[3]. Liackio rašto atsiradimas iš dalies susijęs su tų praktinių uždavinių sprendimu.

Dar prieš prasidedant 1863–1864 m. sukilimui Vidaus reikalų ministerijos iniciatyva IRGD pradėjo rengti etnografinę ekspediciją į vadinamąjį Vakarų kraštą[4]. Šių planų įgyvendinimą sutrukdė prasidėjęs sukilimas, tačiau tiek politinės, tiek ir mokslinės priežastys, vertusios kai kuriuos aukštus imperinės valdžios pareigūnus bei

1 Subačius 2011.
2 Dokumento kopija iš šio archyvo buvo gauta vykdant projektą „Mentaliniai žemėlapiai ir nacionalinė erdvėkūra: Lietuvos atvejis“ (Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-03-005).
3 Knight 1998, 108–141; Knight 2009, 117–138.
4 [*Rusijos*] *Vakarų krašto* terminas, apėmęs iš pradžių 8, o vėliau (nuo 1843 m.) ir 9 (Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Vitebsko, Mogiliavo, Kijevo, Voluinės, Podolės) buvusių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių ir Dešiniakrantės Ukrainos gubernijas, rusiškajame diskurse pradėtas vartoti XIX a. 4-ajame dešimtmetyje (plačiau žr. Staliūnas 2015, 33).

įtakingus mokslininkus inicijuoti tą ekspediciją, niekur nedingo, todėl imperinė valdžia ir vėliau ieškojo būdų, kaip būtų galima surinkti informacijos apie Vakarų krašte gyvenančias tautines grupes. Rinkimą apie lietuvius IRGD patikėjo latviams: iš pradžių Julianui Kuznecovui (Kalējs)[5], vėliau – Eduardui Volteriui[6]. Sankt Peterburgo universiteto privatdocentas Volteris 9-ojo dešimtmečio viduryje rengė programą kalbiniams lietuvių tarmių faktams rinkti[7], kurią IRGD paskelbė 1886 m. (*Программа для указанія особенностей говоровъ Литвы и Жмуди*, Санктъ Петербургъ)[8]. Šioje programoje Volteris nurodė kiriliką lietuvių kalbai taikyti taip, kaip tai buvo padaryta 1867 m. išleistame Jono Juškos dainų rinkinyje, t. y., anot Subačiaus, sekti lietuviška lietuviškų raštų kirilikos tradicija. Vėliau ištraukos iš šios programos buvo publikuotos ir Vilniaus gubernijos informacinėje knygoje[9].

Čia publikuojamas dokumentas yra Liackio reakcija į paskelbtąją programą, o kartu ir jo požiūrio į lietuvių kalbą atspindys. Užrašai dokumente mums sako, kad dokumentas IRGD pasiekė 1886 m. liepos 14 d. (žr. užrašą pirmame lape: „Пол.[учено] 14/VII 86), o tų pačių metų spalio 14 d. apie šio rašto gavimą buvo paskelbta draugijos Etnografijos skyriaus posėdyje, kuriame nuspręsta perduoti Liackio tekstą kartu su IRGD gautais atsakymais į Volterio parengtą programą tam pačiam Volteriui[10].

Liackis buvo pirmasis lietuvių kalbos mokytojas Panevėžio mokytojų seminarijoje, įkurtoje 1872 m. ir turinčioje rengti mokytojus Kauno gubernijos liaudies mokykloms. Jis seminarijos auklėtinius mokyti lietuvių kalbos pradėjo 1873 m., tačiau reikia pabrėžti, kad lietuvių kalbai tose mokyklose buvo skiriamas tik pagalbinis vaidmuo: ji nebuvo nei dėstomąja kalba, nemokyta jos ir kaip atskiro dalyko. Mokytojų seminarijoje jos buvo mokoma tik tam, kad stačiatikiai mokytojai, ypač atvykusieji iš vadinamųjų vidinės Rusijos gubernijų, galėtų susikalbėti su mokiniais. Liackis buvo kilęs iš etninės Baltarusijos, pagal išsilavinimą karo inžinierius, o nuo 1867 m. dirbo Panevėžio apskrities iždininku. Kaip pažymėjo jau minėtas kalbos istorikas Subačius, nėra žinoma, kad jis būtų studijavęs kokių nors kalbų ar literatūrų, kitaip tariant, jis neturėjo jokio filologinio pasirengimo. Lietuvių kalbos mokytoju seminarijoje Liackis dirbo iki 1895 m.[11]

Kaip ir daugelis kitų lietuvių kalba besidomėjusių rusų tikrų ar tariamų ekspertų Liackis nevadino lietuvių žemaičiais, kas dažnai pasitaikydavo tais atvejais, kai apie lietuvius ką nors sakydavo įvairūs valdininkai, ypač nedirbusieji Vakarų krašte. Be to, jis skyrė tris lietuvių kalbos tarmes: žemaičių, rytų bei vakarų lietuvių (l. 3). Kaip ir kitur, Lietuvos vardą kildino iš žodžio *lietus*[12].

5 Petronis 2007, 153–159.
6 Petronis 2007, 159–163. Hipotezę apie tai, kodėl buvo pasirinkti latviai, išdėsčiau publikacijoje: Staliūnas 2015, 52.
7 Volteris 1884-05-12, 38.
8 Mikulėnienė, Stafecka 2011, 123–133.
9 Нѣсколько вопросовъ 1887, 131–133.
10 *Известія Императорскаго Русскаго Географическаго Общества* 22, 1886, Санктъ Петербургъ, 486. Šį faktą patvirtina ir įrašas pačiame dokumente: „Отд.[ѣленіе] Этн.[ографіи] 14.X/86“.
11 Subačius 2011, 116, 123, 139, 378.
12 Subačius 2011, 149.

Šiame traktate apie lietuvių kalbą Liackis nuosekliai dėsto savo koncepciją apie tai, kad lietuviai yra slavai ir dargi labai artimi rusams. Kaip žinoma, tą pačią koncepciją jis dėstė ir kitomis progomis[13]. Subačiaus nuomone, kartais netgi „lietuvius Liackis tiesiog laikė rusų gentimi“[14]. Kaip matome, publikuojamame traktate Liackis lietuvius įvardija kaip saujelę „didžiosios slavų genties, gyvenusios Skitijoje“. Tokia Liackio teorija nebuvo labai nutolusi nuo XIX a. rusiškame akademiniame diskurse gyvavusių interpretacijų: bene rimčiausias XIX a. I pusės tautinės statistikos specialistas Piotras Koeppenas manė, kad „lietuvių gentis“ yra slaviškos („slovėniškos“) kilmės, Habsburgų monarchijoje dirbusio Pavelo Jozefo Šafáriko darbuose, kurie buvo verčiami į rusų kalbą, pati artimiausia slavams etninė grupė buvo lietuviai, o žymus slavofilas Aleksandras Hilferdingas tvirtino, jog lietuvių kalba yra labai artima slavų kalbai, o buvo laikai, kai „slavų gentis su lietuviais sudarė vieną visumą Europoje“[15]. Slavų kildinimas iš skitų taip pat nebuvo kokia nors originali Liackio idėja. Ją randame ir, pavyzdžiui, Dmitrijaus Ilovaiskio – bene populiariausių XIX a. pabaigos–XX a. pradžios istorijos vadovėlių autoriaus[16] – darbuose[17].

Kaip buvo pastebėjęs jau ne kartą cituotas Subačius, „*lietuvių kalba* Liackiui tiesiog buvo *senosios rusų kalbos* sinonimas“[18]. Tą pačią interpretaciją matome ir šiame tekste. Lietuvių kalba Liackiui atrodo užsikonservavusi ir nepakitusi per šimtmečius, tai pirmykštė „skitų – slavų gentainių“ – kalba (l. 1). Todėl pažindami lietuvių kalbą, sako Liackis, galime daug sužinoti ir apie rusų kalbą. Jis tvirtina, kad lietuvių kalboje išliko žodžių, jau išnykusių iš rusų kalbos, ir taip galima išsiaiškinti kai kurių rusiškų žodžių kilmę: pavyzdžiui, *желѣзо* lietuviškai yra *гележисъ* (geležis) – yra kilęs iš dingusio veiksmažodžio *гелости – острить* (galąsti; l. 7).

Kaip ir kitur, Liackis čia įrodinėja, kad rusas, pirmą kartą išgirdęs lietuvį, iš pradžių nieko nesupras. Tačiau įsisavinęs keletą, faktiškai Liackio sugalvotų, dėsnių, greitai jo kalbą perpras. Pirmiausia, sako Panevėžio mokytojų seminarijos lietuvių kalbos mokytojas, reikia atmesti daiktavardžių galūnes *-асъ* ir *-исъ* (pavyzdžiui, *сталасъ* → *столъ*) bei „pagal egzistuojančias taisykles“ pakeisti vieną garsą kitu (štai kaip jis įrodo ryšį tarp žodžių *žąsis* ir rus. *гусь*: nuo *жáсисъ* numeta galūnę *исъ*, kuri pakeičiama minkštumo ženklu <ь> ir, „atsiminus“, kad <ж> pereina į <г>, o žodžio viduryje yra sulietinis garsas, pereinantis į <а>, <о> ir <у>, tai ir gausime *гусъ* [l. 4])[19]. Kitais atvejais toks panašumas esą nėra toks akivaizdus, kartais jis „užmaskuotas“, tai raidžių perstatinėjimu žodžiuose, kitur – skiemenų perstatinėjimu, dar kitur – priešdėliu ar fleksija (l. 4). Tokiu būdu Liackis įrodo ryšį tarp *akmens* – kirilika *áкменисъ* – ir rusiško atitikmens *камень* (l. 4).

13 Subačius 2011, 266–268.
14 Subačius 2011, 354, taip pat 355.
15 Plačiau žr. Staliūnas 2015, 43–56.
16 Ilovaiskio istorijos vadovėlis, skirtas vidurinėms mokykloms (*Краткіе очерки русской исторіи*), tarp 1860 ir 1912 m. buvo perleistas 36 kartus (Becker 2006, 157).
17 Иловайскій 1882.
18 Subačius 2011, 354.
19 Kaip pastebėjo Subačius, pradinėje savo karjeros kaip lietuvių kalbos eksperto stadijoje Liackis minėdavo raidžių kaitą, o vėlesniame etape jau tikslino savo teoriją ir kalbėdavo apie garsus (Subačius 2011, 149, 266).

Visa ši teorija apie lietuvių ir rusų kalbų gimininingumą čia tarnavo ne tik tam, kad būtų sukritikuota Volterio idėja fiksuoti lietuvių kalbos tarmių skirtumus (l. 2–3), bet ir jo pasirinktoji rašyba su raidėmis bei ženklais, nesančiais rusų kalbos rašyboje. Tuo tarpu Liackio tikslas, kaip žinoma, buvo lietuviškus žodžius kirilika užrašyti taip, kad jie būtų kuo panašesni į rusiškus atitikmenis[20].

Praėjus vos keliems mėnesiams po to, kai Volteriui buvo perduotos Liackio pastabos, jie susitiko Panevėžyje vienos iš daugelio Volterio ekspedicijų po Lietuvą metu. Subačiaus manymu, Panevėžio-Piniavos pradinės mokyklos mokytojas Poidėnas Volteriui bus palikęs kur kas geresnį įspūdį nei Liackis[21]. Jei tokia versija teisinga, tai kritišką Volterio požiūrį į mokytojų seminarijos lietuvių kalbos mokytoją galėjo lemti ir pastarojo traktatas apie lietuvių kalbą, 1886 m. nusiųstas IRGD.

Archyviniai šaltiniai:

VOLTERIS, EDUARDAS, 1884-05-12: Laiškas L. Maikovui; Rusijos mokslų akademijos Rusų literatūros instituto (Puškino namų) Rankraščių skyrius: f. 166 (L. N. Maikovo fondas), ap. 3, b. 287.

ЛЯЦКІЙ, З[АХАРІЙ] А[НТОНОВИЧЬ], 1886: *Литовскій языкъ*, Panevėžys; Rusijos geografijos draugijos archyvas: sk. 53, ap. 1, b. 59, l. 1–8.

Publikuoti šaltiniai:

ИЛОВАЙСКІЙ, ДМИТРІЙ, 1882: *Разысканія о началѣ Руси*, Санктъ Петербургъ.

Нѣсколько вопросовъ, 1887: „Нѣсколько вопросовъ изъ «Программы для указанія особенностей говоровъ Литвы и Жмуди», изданной въ 1886 г. Императорскимъ Русскимъ географическимъ Обществомъ", *Памятная книжка виленской губерніи на 1888 г.*, Вильна, 131–133.

Tęstiniai leidiniai:

Извѣстія Императорскаго Русскаго Географическаго Общества.

Literatūra:

BECKER, SEYMOUR, 2006: „Nineteenth-Century Russian Historians Interpreted the Period of Mongol Rule as a Largely Positive Experience in Nation-Building", *Ab Imperio* 1, 155–176.

MIKULĖNIENĖ, DANGUOLĖ; ANNA STAFECKA, 2011: „Iš lietuvių ir latvių tarmėtyros istorijos: leksikos klausimai Eduardo Volterio programose", *Blt* 46(1), 123–133.

KNIGHT, NATHANIEL, 1998: „Science, Empire, and Nationality. Ethnography in the Russian Geographical Society, 1845–1855", *Imperial Russia: New Histories for the Empire*, Ed. by J. Burbank and D. Ransel, Bloomington, Indiana: Indiana U.P., 108–141.

20 Staliūnas 2007, 264.

21 Subačius 2011, 293–296.

Knight, Nathaniel, 2009: „Seeking the Self in the Other. Ethnographic Studies of non-Russians in the Russian Geographical Society, 1845–1860", *Defining Self. Essays on Emergent Identities in Russia. Seventeenth to Nineteenth Centuries*, edited by Michael Branch, Helsinki: Finnish Society, 117–138.

Petronis, Vytautas, 2007: *Constructing Lithuania. Ethnic Mapping in Tsarist Russia, ca. 1800–1914,* Stockholm: Stockholm university.

Staliūnas, Darius, 2007: *Making Russians. Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*, Amsterdam-New York: Rodopi.

Staliūnas, Darius, 2015: „Lenkija ar Rusija? Lietuva rusiškajame mentaliniame žemėlapyje", *Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX šimtmetyje,* sud. Darius Staliūnas, Vilnius: Baltijos kopija, 29–81.

Subačius, Giedrius, 2011: *Lietuvių kalbos ekspertai Rusijos imperijos tarnyboje: Dmitrijus Kaširinas, Zacharijus Liackis, Andrius Poidėnas,* Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Darius Staliūnas
XIX a. istorijos skyrius
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius, Lietuva
el. p.: darius01108@gmail.com

Gauta 2017 m. vasario 6 d.

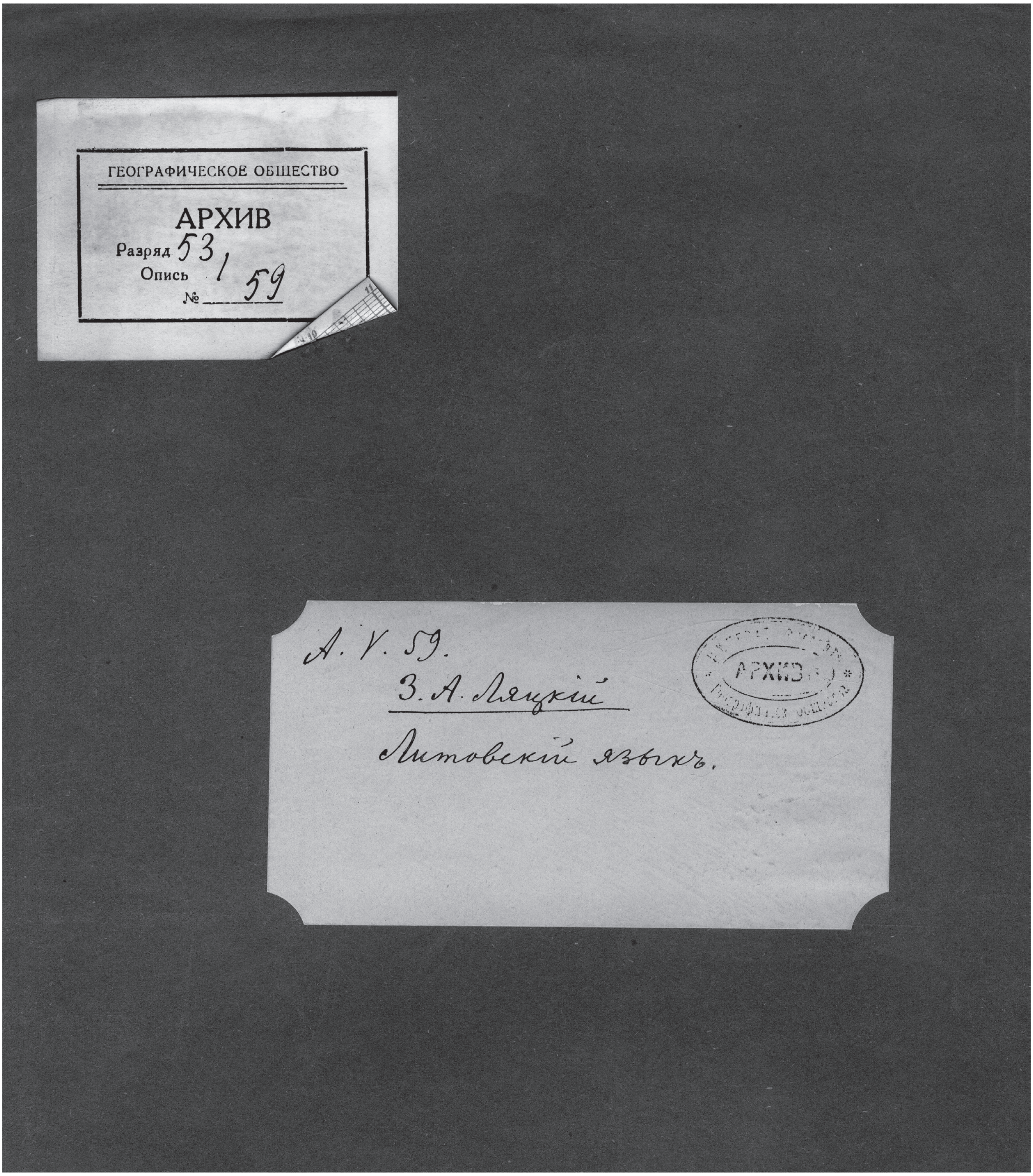
ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ ОБЩЕСТВО
АРХИВ
Разряд 53
Опись 1
№ 59
А. V. 59.
З. А. Ляцкій
Литовскій языкъ.

ZACHARIJUS LIACKIS, TRAKTATAS *ЛИТОВСКІЙ ЯЗЫКЪ*, Panevėžys, 1886; Rusijos geografijos draugijos archyvas Sankt Peterburge: sk. 53, ap. 1, b. 59, l. 1–8.

RGO, Разрядъ 53, Опись 1, № 59
З. А. *Ляцкій*, *Литовскій языкъ*.

⌜Пол. 14/VII 86⌝[22]
⌜№ 19/ 1886⌝[23]
⌜Отд. Этн. 14.X/86⌝[24]
⌜A. V. 59⌝[25]

[**1**] *Литовскій языкъ*

По берегу Балтійскаго моря, по рѣкамъ Западной Двинѣ, Мушѣ и Нѣману, съ ихъ притоками, вь странѣ дождей и гнилыхъ зимъ, среди болотъ и дремучихъ лѣсовъ, затерялась горсточка великаго славянскаго племени, населявшаго Скифію. Отдѣлившись отъ своего племени, восточная часть этой горсти народа не подпала подъ власть и своихъ Западныхъ сосѣдей, все благодаря тѣмъ же непроходимымъ болотамъ, дремучимъ лѣсамъ и безпутицѣ отъ постоянныхъ дождей лѣтомъ и зимой. Страну эту, благодаря вѣчно льющимъ в ней дождямъ, назвали дождемъ: *Литуа*, откуда *Литва*, и оставили въ покоѣ. Между тѣмъ литовцы, народъ трезвый, честный и трудолюбивый, занялись обработкой земли, вязаньемъ вѣниковъ и дряньемъ лыка, ~~чтобы~~ которыми платили дань сосѣдямъ, чтобы избавиться отъ ихъ нападеній.

Замкнувшись въ себя, обходясь, какъ почти и въ настоящее время только тѣмъ, что даеть ему незатѣйливая природа, литовецъ прожилъ тысячалѣтія почти безъ всякаго измѣненія своего образа жизни и нравовъ и сохранилъ въ чистотѣ свой замѣчательнѣйшій языкь. Если со времени введенія въ Литвѣ Христіанства многіе вѣрованія и обычаи, какъ несогласные съ ученіемъ новой вѣры, измѣнились, то языкъ литовца остался съ того времени почти безъ измѣненія и представляеть собою нынѣ для ученаго мира чисто археологическую находку. Судить о степени неподвижности[26] литовскаго народа можно по языку, какимъ была переведена первый разъ библія: языкъ этотъ почти ничѣмъ не отличается оть нынѣшняго. Если въ теченіи почти тысячи лѣтъ позднѣйшаго болѣе культурнаго времени, языкъ такъ мало измѣнился, то можно смѣло сказать, что языкъ литовскій въ настоящемь его видѣ есть языкь первобытный, что это язык Скифовъ – родичей славянъ. – Языкомъ этимъ [**2**] въ настоящее время заи[н]тересовалось Императорское Русское Географическое Общество. Въ программѣ для указанія особенностей говоровъ Литвы и Жмуди, составленной обществомъ очевидно подъ

22 Kairėje viršuje raudonu pieštuku. Čia ir toliau ženklai ⌜ ⌝ žymi komentuojamo fragmento pradžią ir pabaigą, kai komentuojama daugiau nei vienas žodis.
23 Šiek tiek žemiau juodu rašalu.
24 Dešinėje viršuje juodu rašalu.
25 Dešinėje viršuje pablukusiu rudu rašalu.
26 Pabraukta pilku pieštuku.

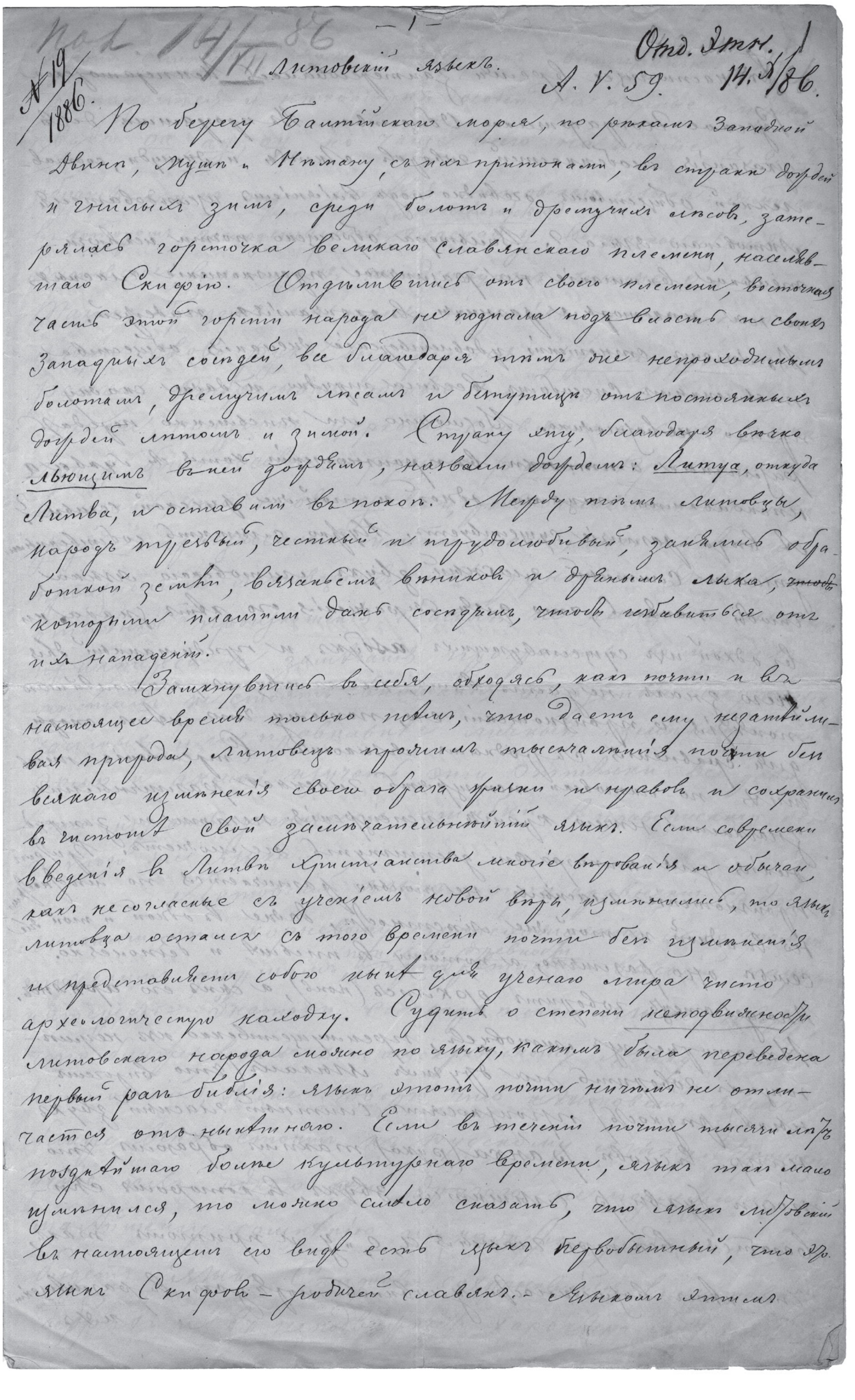

Пол. 14/VII 86 — 1 —
Отд. Этн.
№ 19 / 1886.
Литовскій языкъ.
А. V. 59.
14. VII/86.

По берегу Балтійскаго моря, по рѣкамъ Западной
Двинѣ, Мушѣ и Нѣману, съ ихъ притоками, въ странѣ дождей
и гнилыхъ зимъ, среди болотъ и дремучихъ лѣсовъ, зате-
рялась горсточка великаго славянскаго племени, населяв-
шаго Скифію. Отдѣлившись отъ своего племени, восточная
часть этой горсти народа не подпала подъ власть и своихъ
западныхъ сосѣдей, все благодаря тѣмъ же непроходимымъ
болотамъ, дремучимъ лѣсамъ и бездушицѣ отъ постоянныхъ
дождей лѣтомъ и зимой. Страну эту, благодаря вѣчно
льющимъ въ ней дождямъ, назвали дождемъ: Литуа, откуда
Литва, и оставили въ покоѣ. Между тѣмъ литовцы,
народъ трезвый, честный и трудолюбивый, занялись обра-
боткой земли, вязаньемъ вѣниковъ и драньемъ лыка, ~~чтоб~~
которыми платили дань сосѣдямъ, чтобы избавиться отъ
ихъ нападеній.

Замкнувшись въ себя, обходясь, какъ почти и въ
настоящее время только тѣмъ, что даетъ ему незатѣйли-
вая природа, литовецъ прожилъ тысячелѣтія почти без
всякаго измѣненія своего образа жизни и нравовъ и сохранилъ
въ чистотѣ свой замѣчательнѣйшій языкъ. Если со времени
введенія в Литвѣ Христіанства многіе вѣрованія и обычаи,
какъ несогласные съ ученіемъ новой вѣры, измѣнились, то языкъ
литовца остался съ того времени почти без измѣненія
и представляетъ собою языкъ для ученаго міра чисто
археологическую находку. Судить о степени неподвижности
литовскаго народа можно по языку, какимъ была переведена
первый разъ библія: языкъ этотъ почти ничѣмъ не отли-
чается отъ нынѣшняго. Если въ теченіи почти тысячи лѣтъ
позднѣйшаго болѣе культурнаго времени, языкъ такъ мало
измѣнился, то можно смѣло сказать, что языкъ литовскій
въ настоящемъ его видѣ есть языкъ первобытный, что это
языкъ Скифовъ — родичей славянъ. — Языкомъ этимъ

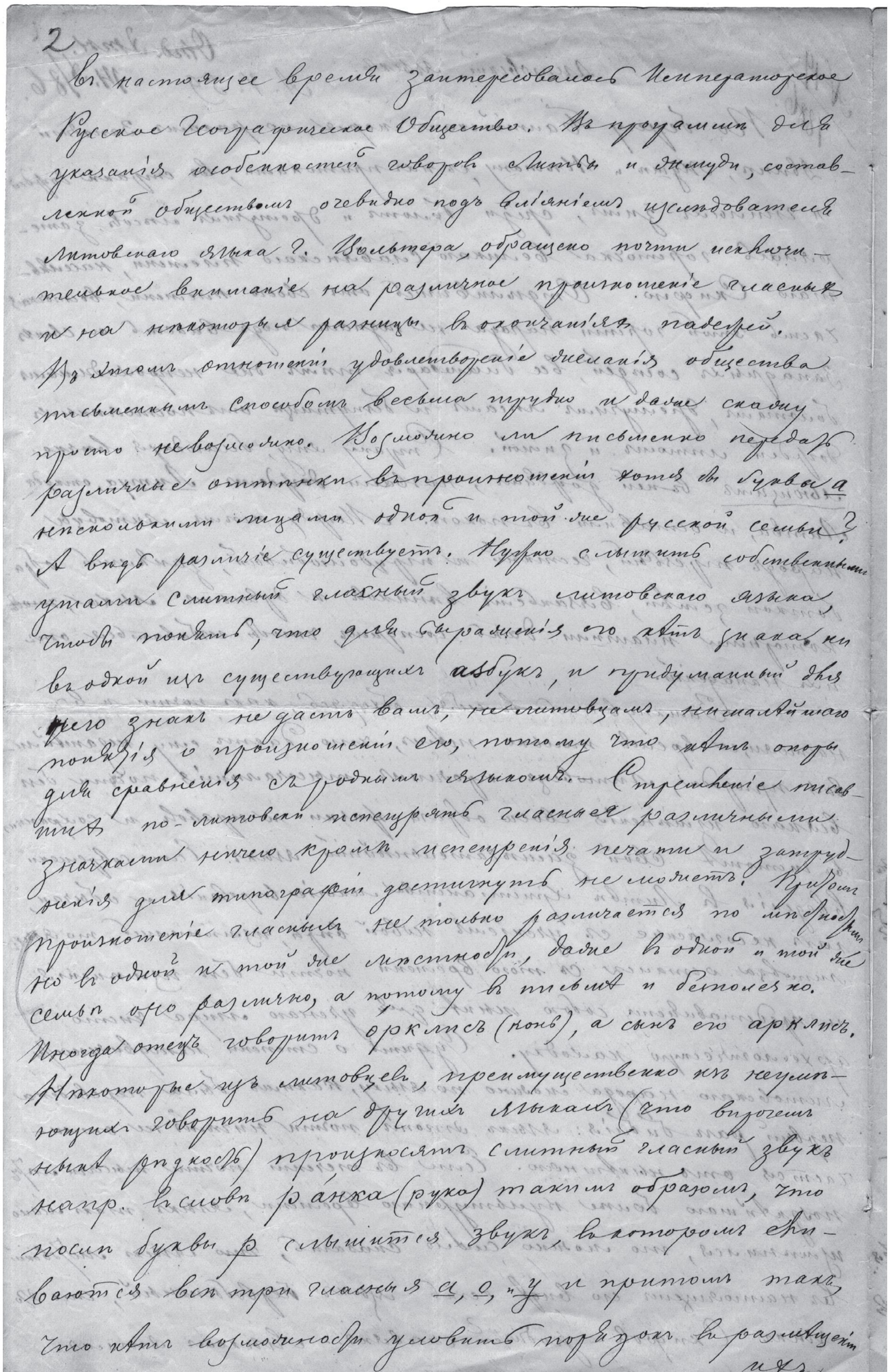

2

въ настоящее время заинтересовалось Императорское Русское Географическое Общество. Въ программѣ для указанія особенностей говоровъ Литвы и Жмуди, составленной обществомъ очевидно подъ вліяніемъ изслѣдователя Литовскаго языка Г. Вольтера, обращено почти исключительное вниманіе на различное произношеніе гласныхъ и на нѣкоторыя разницы въ окончаніяхъ падежей.

Въ этомъ отношеніи удовлетвореніе желанія общества письменнымъ способомъ весьма трудно и даже скажу просто невозможно. Возможно ли письменно передать различные оттѣнки въ произношеніи хотя бы буквы а нѣсколькими лицами одной и той же русской семьи? А вѣдь различіе существуетъ. Нужно слышать собственными ушами слитный гласный звукъ литовскаго языка, чтобы понять, что для выраженія его нѣтъ знака ни въ одной изъ существующихъ азбукъ, и придуманный для него знакъ не дастъ вамъ, не литовцамъ, ни малѣйшаго понятія о произношеніи его, потому что нѣтъ опоры для сравненія съ роднымъ языкомъ. — Стремленіе писавшихъ по-литовски испещрять гласныя различными значками ничего кромѣ испещренія печати и затрудненія для типографіи достигнуть не можетъ. Кромѣ того произношеніе гласныхъ не только различается по мѣстностямъ но въ одной и той же мѣстности, даже въ одной и той же семьѣ оно различно, а потому въ письмѣ и безполезно. Иногда отецъ говоритъ óрклисъ (конь), а сынъ его арклисъ. Нѣкоторые изъ литовцевъ, преимущественно не умѣющихъ говорить на другихъ языкахъ (что впрочемъ нынѣ рѣдкость) произносятъ слитный гласный звукъ напр. въ словѣ ра́нка (рука) такимъ образомъ, что послѣ буквы р слышится звукъ, въ которомъ смѣшиваются всѣ три гласныя а, о, и у и притомъ такъ, что нѣтъ возможности уловить порядокъ въ размѣщеніи ихъ.

301 1886 m. Zacharijaus Liackio traktatas apie lietuvių kalbą

вліяніемъ изслѣдователя Литовскаго языка Г. Вольтера, обращено почти исключительное вниманіе на различное произношеніе гласныхъ и на нѣкоторыя разницы в окончаніяхъ падежей. Въ этомъ отношеніи удовлетвореніе желанія общества письменнымъ способомъ весьма трудно и даже скажу просто невозможно. Возможно ли письменно передать различные оттѣнки въ произношеніи хотя бы буквы а нѣсколькими лицами одной и той же русской семьи? А вѣдь различіе существуетъ. Нужно слышить собственными ушами слитный гласный звукъ литовскаго языка, чтобы понять, что для выраженія его нѣтъ знака ни въ одной изъ существующихъ азбукъ, и придуманный для него знакъ не дасть вамъ, не литовцамъ, ни малѣйшаго понятія о произношеніи его, потому что нѣтъ опоры для сравненія съ роднымъ языкомъ. Стремленіе писавшихъ по-литовски испещрять гласныя различными значками ничего кромѣ испещренія печати и затрудненія для типографіи достигнуть не можетъ. Притомъ произношеніе гласныхъ не только различается по мѣстности но въ одной и той же мѣстности, даже в одной и той же семьѣ оно различно, а потому въ письмѣ и безполезно. Иногда отецъ говоритъ *о́рклисъ* (*конь*), а сынъ его *арклисъ*. Нѣкоторые изъ литовцевъ, преимущественно изъ неумѣющихъ говорить на другихъ языкахъ (что впрочемъ нынѣ рѣдкость) произносятъ слитный гласный звукъ напр. въ словѣ *ра́нка* (*рука*) такимъ образомъ, что послѣ буквы р слышится звукъ, въ которомъ сливаются всѣ три гласныя а, о, и у и притомъ такъ, что нѣтъ возможности уловить порядокъ въ размещеніи ихъ. [**3**] Этотъ слитный звукъ подверженъ вымиранію: онъ распадается у нѣкоторыхь особей на парные слитные звуки оа, ау, оу, но чаще всего на чистые а, о, и у, образуя тѣмъ ⌜три нарѣчія⌝[27] литовскаго языка: жмудское, въ которомъ господствуетъ ⌜(но не исключительно)⌝[28] гласная у, восточное и западное литовское, въ которыхъ господствуютъ чистые о и а. – Такимъ образомъ на трехъ нарѣчіяхъ литовскаго языка слово *рука* выражается: *ру́нка, ро́нка* и *ра́нка*. Отбрасывая носовое *н* изъ литовскаго слова *рунка*, получимь церковно-славянское слово *рука*, гдѣ у было носовое и русское *рука*. Приходится пологать, что носовое у въ церковно-славянскомъ словѣ *рука* произносилось именно такъ, какъ нынѣ его произносятъ литовцы въ словѣ *рунка*. Дальнѣйшіе оттѣнки произношенія гласныхъ не имѣютъ никакого ~~нр~~ интереса и замѣчанія программы во многихъ мѣстахъ не стоятъ вниманія вслѣдствіе случайныхъ частныхъ, или правильнѣе личныхъ измѣненій; напр. *экмо* и *акмо*; изучать эти оттѣнки все равно, что изучать ученическіе ошибки въ правописаніи одного и того же языка.

Литовскій языкъ, при сравненіи съ другими языками, по корневому происхожденію и по грамматическимъ формамъ, ⌜при своей древности⌝[29] пріобрѣтаетъ высокій научный интересъ. – Знатоки санскритскаго языка говорятъ, что ближе всѣхъ къ санкскритскому языку стоитъ литовскій, я же говорю что литовскій языкъ ближе

27 Pabraukta pilku pieštuku.
28 Įterpta tarp eilučių.
29 Įterpta tarp eilučių.

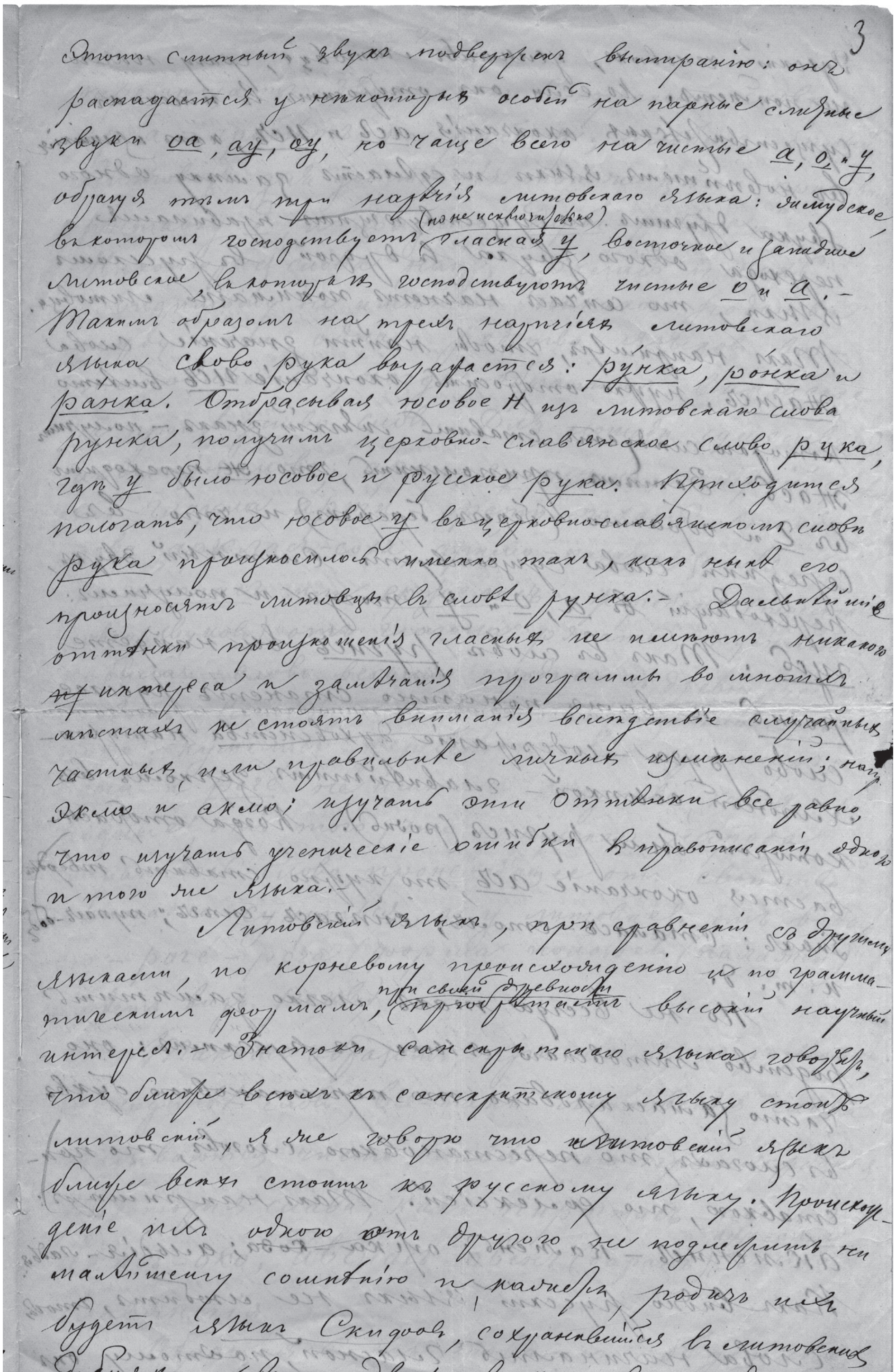

3

Этотъ слитный звукъ подверженъ выпаданію: онъ распадается у нѣкоторыхъ особей на парные слитные звуки оа, ау, оу, но чаще всего на чистые а, о, и у, образуя тѣмъ три нарѣчія литовскаго языка: жмудское въ которомъ господствуетъ (по не исключительно) гласная у, восточное и западное литовское, въ которыхъ господствуютъ чистые о и а. — Такимъ образомъ на трехъ нарѣчіяхъ литовскаго языка слово рука выражается: рунка, ронка и ранка. Отбрасывая носовое н изъ литовскаго слова рунка, получимъ церковно-славянское слово рука, гдѣ у было носовое и русское рука. Приходится полагать, что носовое у въ церковно-славянскомъ словѣ рука произносилось именно такъ, какъ нынѣ его произносятъ литовцы въ словѣ рунка. — Дальнѣйшіе оттѣнки произношенія гласныхъ не имѣютъ никакого интереса и замѣчанія программы во многихъ мѣстахъ не стоятъ вниманія вслѣдствіе случайныхъ частныхъ, или правильнѣе личныхъ измѣненій; напр. экмо и акмо; изучать эти оттѣнки все равно, что изучать ученическіе ошибки въ правописаніи одного и того же языка. —

Литовскій языкъ, при сравненіи съ другими языками, по корневому происхожденію и по грамматическимъ формамъ, ~~пріобрѣтаетъ~~ при своей древности высокій научный интересъ. — Знатоки санскритскаго языка говорятъ, что ближе всѣхъ къ санскритскому языку стоитъ литовскій, я же говорю что литовскій языкъ ближе всѣхъ стоитъ къ русскому языку. Происхожденіе ихъ одного отъ другого не подлежитъ ни малѣйшему сомнѣнію и, навѣрно, родичъ ихъ будетъ языкъ Скифовъ, сохранившійся въ литовскихъ дебряхъ и въ неподвижности характера литовскаго народа

303 1886 m. Zacharijaus Liackio
traktatas apie lietuvių kalbą

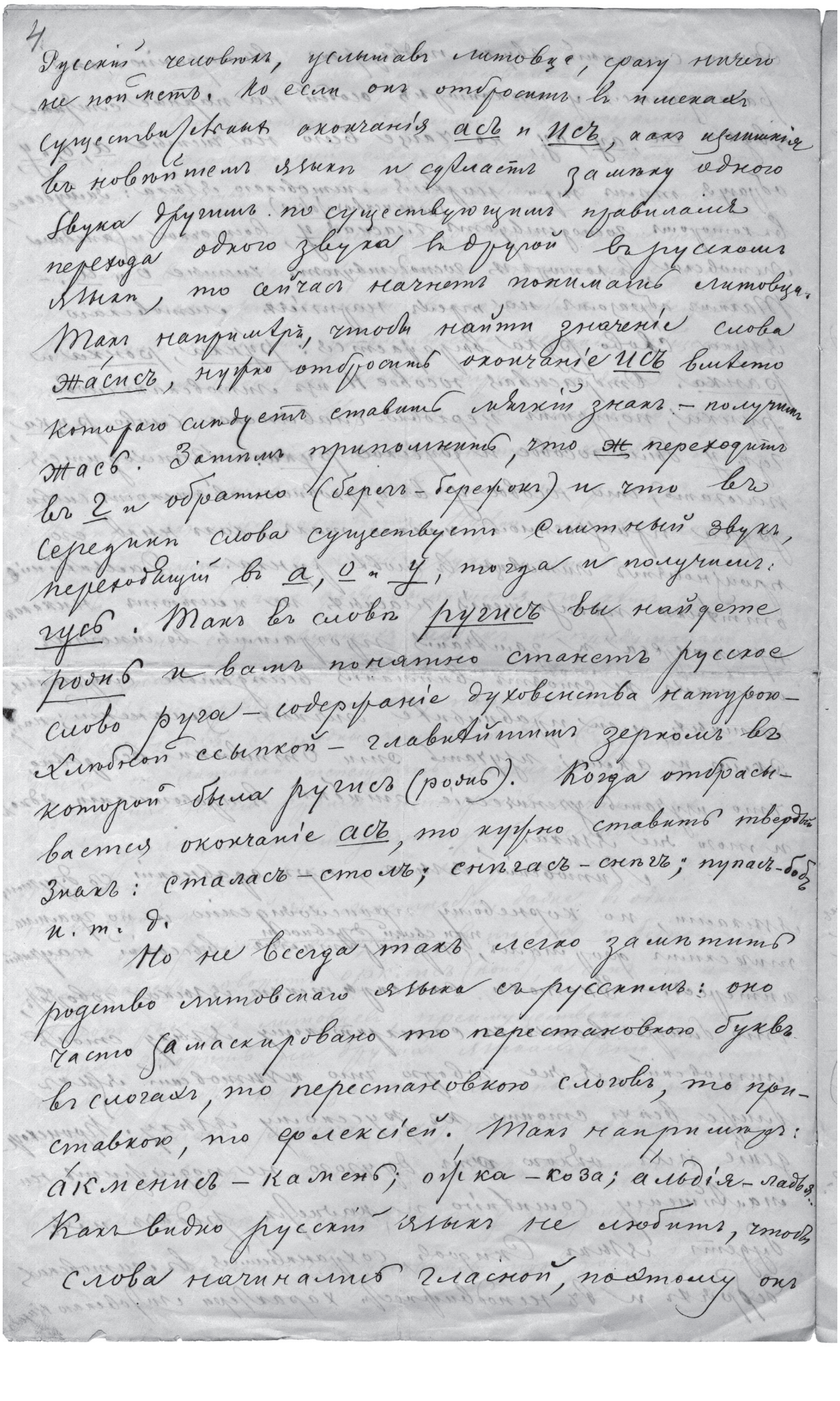
4
Русскій человѣкъ, услышавъ литовца, сразу ничего
не пойметъ. Но если онъ отброситъ въ именахъ
существительныхъ окончанія асъ и исъ, какъ излишнія
въ новѣйшемъ языкѣ и сдѣлаетъ замѣну одного
звука другимъ по существующимъ правиламъ
перехода одного звука въ другой въ русскомъ
языкѣ, то сейчасъ начнетъ понимать литовца.
Такъ напримѣръ, чтобы найти значеніе слова
жасисъ, нужно отбросить окончаніе исъ вмѣсто
котораго слѣдуетъ ставить мягкій знакъ — получимъ
жась. Затѣмъ припомнимъ, что ж переходитъ
въ г и обратно (берегъ — бережокъ) и что въ
серединѣ слова существуетъ слитный звукъ,
переходящій въ а, о и у, тогда и получимъ:
гусь. Такъ въ словѣ ругисъ вы найдете
рожь и вамъ понятно станетъ русское
слово руга — содержаніе духовенства натурою —
хлѣбной ссыпкой — главнѣйшимъ зерномъ въ
которой была ругисъ (рожь). Когда отбрасы-
вается окончаніе асъ, то нужно ставить твердый
знакъ: сталасъ — столъ; снѣгасъ — снѣгъ; дѣвасъ — богъ
и т. д.
Но не всегда такъ легко замѣтить
родство литовскаго языка съ русскимъ: оно
часто замаскировано то перестановкою буквъ
въ слогахъ, то перестановкою слоговъ, то при-
ставкою, то флексіей. Такъ напримѣръ:
акменисъ — камень; ожка — коза; альдія — ладья.
Какъ видно русскій языкъ не любитъ, чтобы
слова начинались гласной, поэтому онъ

всѣхъ стоитъ кь русскому языку. Происхожденіе ихъ одного отъ другого не подлежитъ ни малѣйшему сомнѣнію и, кажется, родичъ ихъ будетъ языкъ Скифовъ, сохранившійся въ литовскихъ дебряхъ и въ неподвижности характера литовскаго народа. [**4**] Русскій человекъ, услышавъ литовца, сразу ничего не пойметъ. Но если онъ отброситъ въ именахъ существительныхъ окончанія *асъ* и *исъ*, какъ излишнія вь новѣйшемъ языкѣ и сделаетъ замѣну одного звука другимъ по существующимъ правиламъ перехода одного звука въ другой въ русскомъ языкѣ, то сейчасъ начнетъ понимать литовца. Такъ напримѣръ, чтобы найти значеніе слова *жáсисъ*, нужно отбросить окончаніе *исъ* вмѣсто котораго слѣдуетъ ставить мягкій знакъ – получимъ *жась*. Затѣмъ припомнить, что *ж* переходитъ въ *Г* и обратно (*берегъ – бережокъ*) и что въ серединѣ слова существуетъ слитный звукъ, переходящій въ *а*, *о* и *у*, тогда и получимъ: *гусь*. Такъ въ словѣ *ругисъ* вы найдете *рожь* и вамъ понятно станетъ русское слово *руга* – содержаніе духовенства натурою – хлѣбной ссыпкой – главнѣйшимъ зерномъ въ которой была *ругисъ* (*рожь*). Когда отбрасывается окончаніе *асъ*, то нужно ставить твердый знакъ: *сталасъ – столъ*; *снѣгасъ – снѣгъ*; *пупасъ – бобъ* и т. д.

Но не всегда такъ легко замѣтить родство литовскаго языка съ русскимъ: оно часто замаскировано то перестановкою буквъ въ словахъ, то перестановкою слоговъ, то приставкою, то флексіей. Такъ напримѣръ: *áкменисъ – камень*; *óжка – коза*; *áльдія – ладья*… Какь видно русскій языкъ не любитъ, чтобы слова начинались гласной, поэтому онъ [**5**] перемѣщаетъ звуки, какъ въ коренномъ словѣ *арба* = *арбейтъ*, на *работу*; *альбисъ – бѣлый*. Литовецъ для достиженія той же цѣли прибавилъ приставку *д*, и получилъ *дарба – работа*.

Нѣкоторые слова, напр, *арклисъ* и *конь*, повидимому не имѣютъ никакого родства между собою, однако родство языковъ возстановляется, когда обратимъ вниманіе на производство словъ. Для лошади существуютъ слѣдующія слова: *арклисъ – меринъ*, пашущій землю, отъ глагола *áрти – орати – пахать*. Отсюда слова *áркласъ – соха*, *арúмо – пахарная земля*; *дригóнтасъ* или *ержеласъ – жеребецъ* (перестановка звуковъ) отъ глагола *ржать*; *кумя́ла – кобыла* – слово весьма сходное съ древнерусскимъ словомь *Комонь*, отъ котораго произошло слово *конь*; *кумелисъ – жеребенокъ*. Еще примѣръ: *Сани* и *рогé* не имѣютъ сходства, хотя и родные, отъ того, что у русскаго народа сохранилось слово, происходящее отъ свойства экипажа *сунуться*, а у литовцевъ оть вида его – *рагé – рога* (форма полозьевъ (палажей) имѣетъ видъ роговъ.)

Такимъ образомъ, при всемъ наружномъ несходствѣ словъ, все-таки литовскія слова оказываются чисто славянскаго происхожденія. Нѣкоторыя слова, какъ *пúрштасъ – перстъ*, *áкисъ – око*, *áвенасъ – овенъ* (*баранъ*) ⌜*ажъ=азъ=я*⌝[30] чисто славянскія.

30 Įterpta tarp eilučių.

перемѣщаетъ звуки, какъ въ коренномъ словѣ
арба = арбейтъ, на работу; альбисъ — бѣлый.
Литовецъ для достиженія той же цѣли прибавилъ
приставку д, и получилъ дарба — работа.
Нѣкоторые слова напр., арклисъ и конь,
повидимому не имѣютъ никакого родства
между собою, однако родство языковъ вос-
становляется, когда обратимъ вниманіе
на производство словъ. Для лошади существуютъ
слѣдующія слова: арклисъ — меринъ, пашущій землю
отъ глагола арти — орати — пахать. Отсюда
слова арклас — соха, аримо — пахатная земля,
Эригонтасъ или ержеласъ — жеребецъ (переста-
новка звуковъ) отъ глагола ржать; кумъяла —
кобыла — слово весьма сходное съ древнерусскимъ
словомъ Комонь, отъ котораго произошло слово
конь; кумелисъ — жеребенокъ. Еще примѣръ:
Сани и роге не имѣютъ сходства, хотя и
родные, отъ того, что у русскаго народа
сохранилось слово, происходящее отъ свойства
экипажа сунуться, а у литовцевъ отъ вида
его — раге — рога (форма полозьевъ (палажей)
имѣетъ видъ роговъ).

Такимъ образомъ, при всемъ наружномъ
несходствѣ словъ, все-таки литовскія слова
оказываются чисто славянскаго происхожденія.
Нѣкоторыя слова, какъ пирштасъ — перстъ
акисъ — око, авенасъ — овенъ (баранъ) — чисто
славянскія.

Обращаясь къ названію обыденныхъ

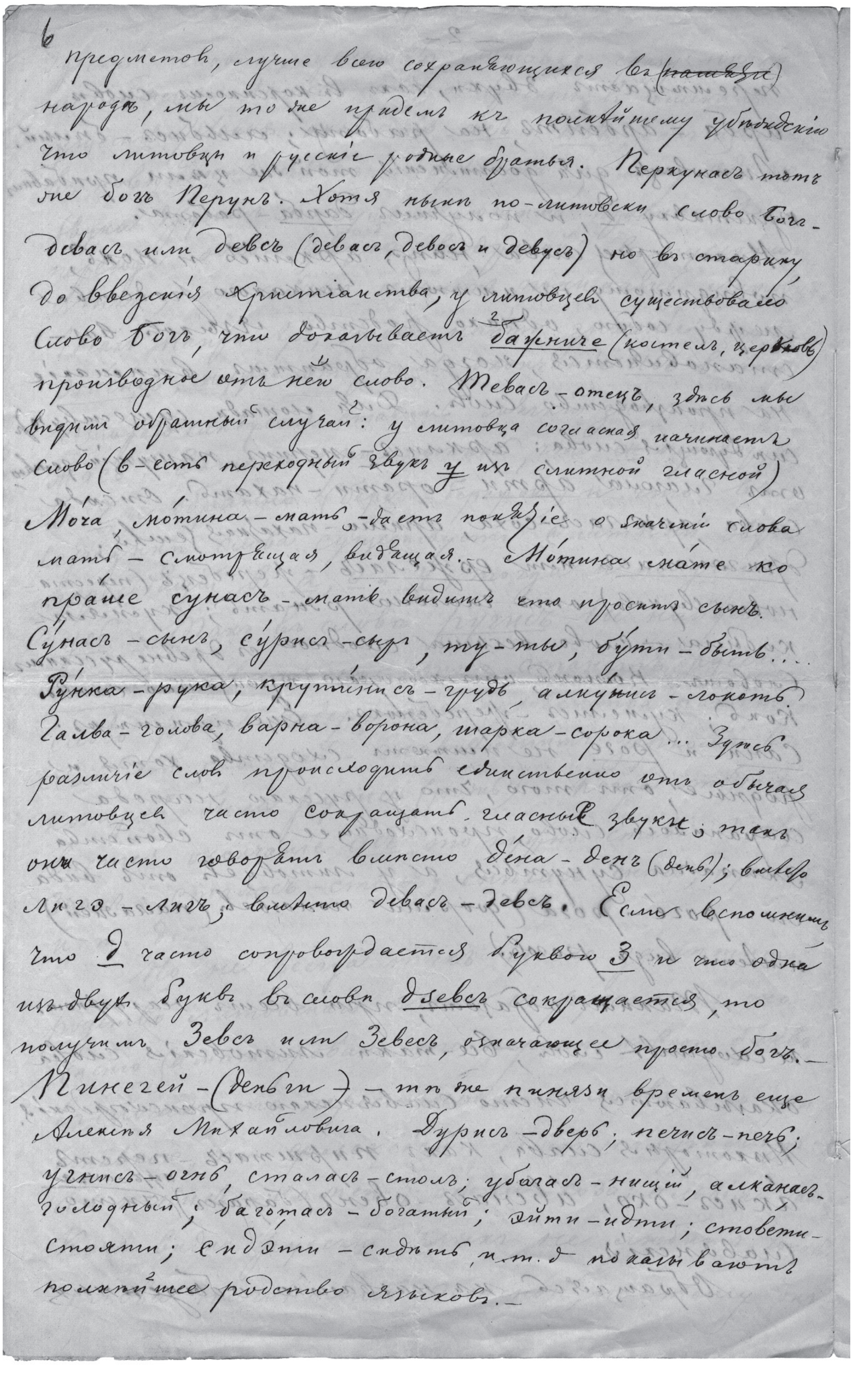
6
предметов, лучше всего сохранившихся въ (нашемъ)
народѣ, мы то же придемъ къ полнѣйшему убѣжденію
что литовцы и русскіе родные братья. Перкунасъ тотъ
же богъ Перунъ. Хотя нынѣ по-литовски слово богъ -
девасъ или девсъ (девасъ, девосъ и девусъ) но въ старину
до введенія Христіанства, у литовцевъ существовало
слово богъ, что доказываетъ бажниче (костелъ, церковь)
производное отъ него слово. Тевасъ - отецъ, здѣсь мы
видимъ обратный случай: у литовца согласная начинаетъ
слово (в - есть переходный звукъ у нихъ слитной гласной)
Моча, мотина - мать, - даетъ понятіе о значеніи слова
мать - смотрящая, видящая. - Мотина мато ко
праше сунасъ - мать видитъ что проситъ сынъ.
Сунасъ - сынъ, сурисъ - сыръ, ту - ты, бути - быть...
Ранка - рука, крутинисъ - грудь, алкунис - локоть.
Галва - голова, варна - ворона, шарка - сорока... Здѣсь
различіе слов происходитъ единственно отъ обычая
литовцевъ часто сокращать гласные звуки, такъ
они часто говорятъ вмѣсто дена - денъ (день); вмѣсто
лиго - лигъ; вмѣсто девасъ - девсъ. Если вспомнимъ
что д часто сопровождается буквою з и что одна
изъ двухъ буквъ въ словѣ дзевсъ сокращается, то
получимъ Зевсъ или Зевесъ, означающее просто богъ. -
Пинигей - (деньги) - тѣ же пинязи временъ еще
Алексѣя Михайловича. Дурисъ - дверь, печисъ - печь;
угнисъ - огнь, сталасъ - столъ; убагасъ - нищій, алканасъ -
голодный; багатасъ - богатый; эйти - идти; стовети -
стояти; сидэти - сидѣть, и т. д. доказываютъ
полнѣйшее родство языковъ. -

Обращаясь къ названiю обыденныхъ [6] предметовъ, лучше всего сохраняющихся въ ~~(памяти)~~ народѣ, мы то же придемъ къ полнѣйшему убѣжденiю что литовцы и русскiе родные братья. *Перкунасъ* тоть же богъ *Перунъ*. Хотя нынѣ политовски слово *Богъ* – *девасъ* или *девсъ* (*девасъ*, *девосъ* и *девусъ*) но въ старину, до введенiя Христiанства, у литовцевъ существовало Слово *Богъ*, что доказываетъ производное ⌜отъ него слово *бажниче* (*костелъ, церковь*)⌝[31]. *Тевасъ* – *отецъ*, здесь мы видимъ обратный случай: у литовца согласная начинаетъ слово (*в* – есть переходный звукъ *у* из слитной гласной)[.] *Мóча, мóтина* – *мать* – даетъ понятiе о значенiи слова *мать* – смотрящая, видящая. *Мóтина мáте ко пpáше сунасъ – мать видитъ что проситъ сынъ. Сýнасъ – сынъ, сýрисъ – сыръ, ту – ты, бýти – быть... Рýнка – рука, крути́нисъ – грудъ, алкýнисъ – локоть. Галва – голова, варна – ворона, шарка – сорока...* Здѣсь различiе словъ происходить единственно отъ обычая литовцевъ часто сокращать гласные звуки; такъ они часто говорятъ вмѣсто *дéна* – *денъ* (*день*); вмѣсто *лигэ* – *лигъ*; вмѣсто *девасъ* – *девсъ*. Если вспомнимъ что *д* часто сопровождается буквою *З* и что одна изъ двухъ буквъ въ словѣ *дзевсъ* сокращается, то получимъ *Зевсъ* или *Зевесъ*, означающее просто богъ. *Пинегей* – (*деньги*) – тѣ же *пинязи* временъ еще Алексѣя Михайловича. *Дурисъ – дверь; печисъ – печь; угнисъ – огнь, сталасъ – столъ; убагасъ – нищiй, алканасъ – голодный; баготасъ – богатый; эйти – идти; стовети – стояти; сидэ́ти – сидѣть*, и т. д. показываютъ полнѣйшее родство языковъ.

[7] Литовскiй языкъ, сохранивъ нѣкоторыя слова[32] изчезнувшiя въ русскомъ языкѣ, легко выясняетъ происхожденiе русскихъ словъ, напр. *желѣзо*, по-литовски *гележисъ*, происходитъ отъ изчезнувшаго глагола *гелости* – *острить* (*гяло=жало-острiе*). Значитъ во вновь открытомъ металлѣ свойство его лучше остриться, чѣмъ бронза, дало ему названiе.

Мѣсяцъ по-литовски *мѣно* или *мѣносисъ*. Послѣднее названiе происходитъ отъ причастiя глагола *мейни́тиси* – *мѣняться*. Значитъ, не мѣра времени (*messen*), какъ объясняютъ нѣмцы, а свойство луны мѣняться (фазы) дало названiе ей мѣсяца. Весьма естественно: прежде нужно было замѣтитъ, что свѣтило правильно измѣняется, а потомъ уже могла явиться мысль воспользоваться этою правильностью для измѣренiя времени. Изо всѣхъ свѣтилъ, измѣненiе которыхъ можно замѣтить простымъ глазомъ, единственная луна мѣняющаяся, т. е. *мéйнесисъ*.

О граматикѣ литовскаго языка въ другой разъ, если пожелаетъ общество.

З. А. Ляцкiй

Г. Поневѣжъ, Ковенской губ.

P. S. Удивительная вещъ г. Вольтеръ в азбукѣ забылъ гласныя *я* и *ю*, а употребляетъ вместо их *ia* и *jy*

31 Iš pradžių parašyta *бажниче* (*костелъ, церковь*) *производное отъ него слово*, bet vėliau frazės sukeistos vietomis.

32 Įterpta tarp eilučių.

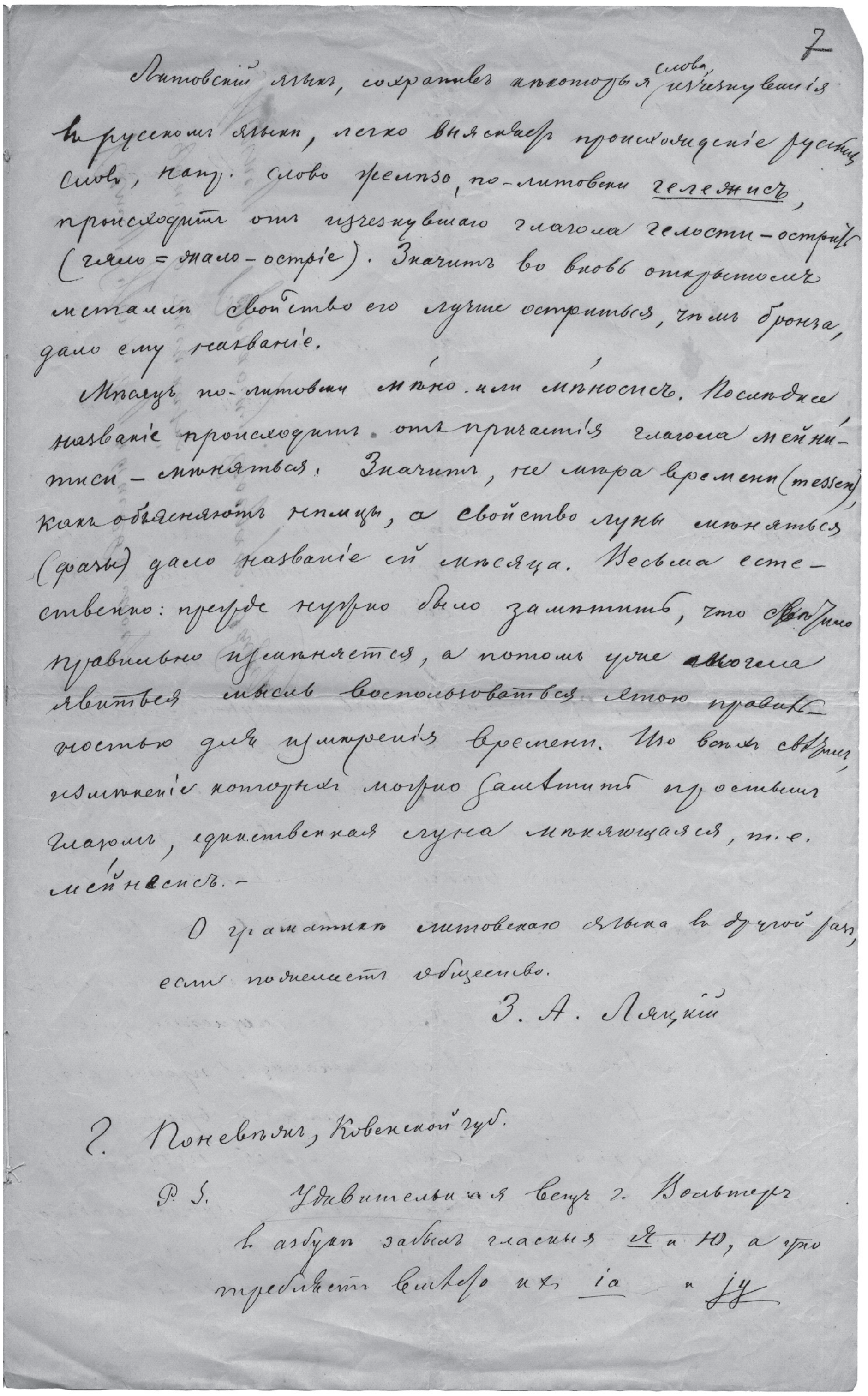
7

Литовскій языкъ, сохранивъ нѣкоторыя исчезнувшія слова въ русскомъ языкѣ, легко выясняетъ происхожденіе русскихъ словъ, напр. слово желѣзо, по-литовски гележисъ, происходитъ отъ исчезнувшаго глагола гелости – остріть (гѣяло = жало – остріе). Значитъ во вновь открытомъ металлѣ свойство его лучше остриться, чѣмъ бронза, дало ему названіе.

Мѣсяцъ по-литовски мѣно или мѣносисъ. Послѣднее названіе происходитъ отъ причастія глагола мейнитиси – мѣняться. Значитъ, не мѣра времени (messen) какъ объясняютъ нѣмцы, а свойство луны мѣняться (фазы) дало названіе ей мѣсяца. Весьма естественно: прежде нужно было замѣтить, что свѣтило правильно измѣняется, а потомъ уже могла явиться мысль воспользоваться этою правильностью для измѣренія времени. Изо всѣхъ свѣтилъ, измѣненія которыхъ можно замѣтить простымъ глазомъ, единственная луна мѣняющаяся, т.е. мейнесисъ.–

О грамматикѣ литовскаго языка въ другой разъ, если позволитъ общество.

З. А. Ляцкій

г. Поневѣжъ, Ковенской губ.

P.S. Удивительная вещь г. Вольтеръ въ азбукѣ забылъ гласныя Я и Ю, а это требуетъ вмѣсто ихъ ia и ју

 1886 m. Zacharijaus Liackio traktatas apie lietuvių kalbą

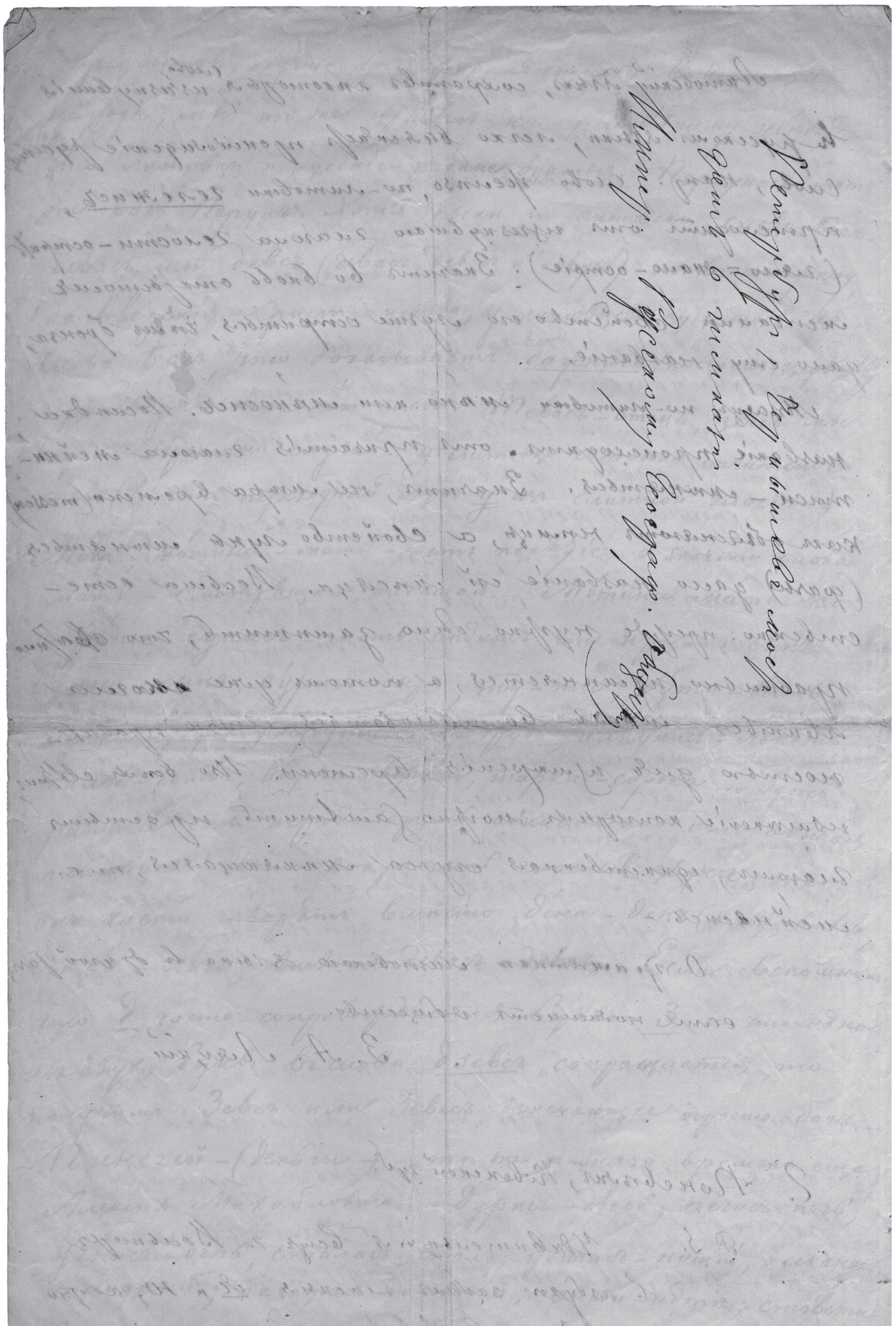

[**8**] Петербургъ, Чернышевъ мостъ

Домъ 6 гимназіи

Импер. Русскому Географ. Обществу

Vertimas

[**1**] Lietuvių kalba

Baltijos jūros pakrantėje, prie Vakarų Dvinos [Dauguvos – D. S.], Mūšos ir Nemuno bei jų intakų, lietaus ir drėgnų žiemų šalyje, tarp pelkių ir neįžengiamų miškų yra užsimetusi saujelė didžiosios slavų genties, gyvenusios Skitijoje. Rytinė šios tautos saujelės dalis, atsiskyrusi nuo savo genties, vis dėl tų pačių nepereinamų pelkių, neįžengiamų miškų ir kelių nebuvimo dėl nuolatinio lietaus vasarą bei žiemą nepateko į savo Vakarų kaimynų valdžią. Šį kraštą dėl nuolat čia lyjančio lietaus pavadino *lietumi*: *Литуа*, iš kur *Литва*, ir paliko ramybėje. Tuo tarpu lietuviai, blaivi, sąžininga ir darbšti tauta, užsiėmė žemdirbyste, rišo vantas bei lupo karną, ir jomis mokėjo duoklę kaimynams, kad išvengtų jų užpuolimų.

Užsidaręs savyje, išsiversdamas, kaip ir šiais laikais beveik tik tuo, ką duoda paprasta gamta, lietuvis išgyveno tūkstantmečius beveik nekeisdamas savo gyvenimo būdo ir papročių bei išsaugojo savo nuostabiausią kalbą gryną. Jei Lietuvoje nuo Krikščionybės įvedimo laikų kaip neatitinkantys naujojo mokymo pasikeitė daug tikėjimų bei papročių, tai lietuvio kalba nuo to laiko beveik nepakito ir mokslo pasauliui šiandien yra grynas archeologinis radinys. Spręsti apie lietuvių tautos sėslumą galima iš kalbos, kuria pirmą kartą buvo išversta Biblija: ta kalba beveik niekuo nesiskiria nuo dabartinės. Jeigu vėlesniu beveik tūkstančio metų kultūriniu laikotarpiu kalba tiek mažai tepakito, tai galima drąsiai sakyti, kad dabartinės lietuvių kalbos pavidalas yra pirmapradis, kad tai skitų – slavų gentainių – kalba. Šia kalba [**2**] pastaruoju metu susidomėjo Imperatoriškoji Rusijos geografijos draugija. Lietuvių ir žemaičių tarmių ypatybėms nustatyti skirtoje draugijos sudarytoje programoje, greičiausiai paveiktoje lietuvių kalbos tyrinėtojo p. Volterio, dėmesys sutelktas beveik vien tik į įvairų balsių tarimą ir į kai kuriuos linksnių galūnių skirtumus. Šiuo požiūriu patenkinti draugijos norus raštu yra ganėtinai sudėtinga, ir net pasakysiu – tiesiog neįmanoma. Ar galima įvairius kad ir raidės *a* keleto tos pačios rusų šeimos asmenų tarimo niuansus perteikti raštu? O juk skirtumai egzistuoja. Reikia savo ausimis girdėti sulietinį lietuvių kalbos balsį, kad suprastum, jog jį atitinkančio ženklo nėra jokioje egzistuojančioje abėcėlėje, o jam sugalvotas ženklas nesuteiks jums, nelietuviams, nė mažiausio supratimo kaip jis tariamas, nes nėra pagrindo palyginti su gimtąja kalba. Rašiusiųjų lietuvių kalba siekis išmarginti balses įvairiais ženkliukais nieko daugiau be spaudos margumo ir spaustuvės sunkumų pasiekti negali. Be to, balsių tarimas skiriasi ne tik įvairiose vietovėse, bet net ir toje

pačioje vietovėje, netgi vienoje šeimoje jis skirtingas, todėl rašte beprasmiškas. Kartais tėvas sako *óрклисъ* (*конь*), o jo sūnus – *арклисъ*. Kai kurie lietuviai, ypač nemokantys kitų kalbų (tai, beje, šiuo metu retenybė), taria sulietinį garsą, pavyzdžiui, žodyje *ра́нка* (*рука*) tokiu būdu, kad po raidės *р* girdėti garsas, kuriame susilieja visi trys balsiai *а*, *о* bei *у*, ir dargi taip, kad nėra galimybės pagauti jų išsidėstymo tvarką. [**3**] Šis sulietinis garsas nyksta: kai kuriems asmenims jis skyla į porinius sulietinius garsus *оа*, *ау*, *оу*, nors dažniausiai į grynus *а*, *о* ir *у* ir taip suformuoja tris lietuvių kalbos tarmes: žemaičių, kurioje vyrauja (bet neišimtinai) balsis *у*, rytų ir vakarų lietuvių, kuriose vyrauja grynieji *о* ir *а*. Tokiu būdu trimis lietuvių kalbos tarmėmis žodis sakomas: *ру́нка*, *ро́нка* ir *ра́нка.* Numetę nosinę *н* nuo lietuviško žodžio *рунка*, gausime bažnytinės slavų kalbos žodį *рука*, kur *у* buvo nosinis, ir rusų *рука.* Reikia manyti, kad nosinis *у* bažnytinės slavų kalbos žodyje *рука* buvo tariamas būtent taip, kaip dabar jį taria lietuviai žodyje *рунка.* Kiti balsių tarimo niuansai nėra svarbūs ir neverta skirti dėmesio programos pastaboms daugelyje vietų dėl atsitiktinių pavienių, arba tiksliau individualių, pakitimų; pavyzdžiui, *экмо* ir *акмо*; tirti šiuos niuansus yra lyg analizuoti vienos ir tos pačios kalbos mokinių rašybos klaidas.

Lietuvių kalba, lyginama su kitomis, kilme ir gramatinėmis formomis, senoviškumu sukelia didelį mokslinį susidomėjimą. Sanskrito kalbos žinovai sako, kad arčiausiai iš visų kalbų prie sanskrito yra lietuvių, o aš sakau, kad lietuvių kalba yra arčiausiai rusų. Jų vienos iš kitos kilmė nekelia nė mažiausios abejonės, ir, regis, jų giminaitė bus skitų kalba, išlikusi Lietuvos tankumynuose ir nepaslankiame lietuvių tautos charakteryje. [**4**] Rusas, išgirdęs lietuvį, iš karto nieko nesupras. Bet jeigu jis numes daiktavardžių galūnes *асъ* ir *исъ* kaip nereikalingas naujausioje kalboje ir pagal rusų kalboje galiojančias vieno garso perėjimo į kitą taisykles pakeis vieną garsą kitu, tai tuoj ims lietuvį suprasti. Taip, pavyzdžiui, norint surasti žodžio *жа́сисъ* reikšmę, reikia numesti galūnę *исъ*, vietoj kurios reikia dėti minkštumo ženklą – gausime *жась.* Toliau atsiminti, kad *ж* pereina į *Г* ir atgal (*берегъ* – *бережокъ*), o žodžio viduryje yra sulietinis garsas, pereinantis į *а*, *о* ir *у*, tada ir gausime: *гусь*. Taip žodyje *ругисъ* jūs rasite *рожь* ir jums taps suprantamas rusiškas žodis *руга* – dvasininkų išlaikymas natūra – grūdų sampilas – kuriame pagrindiniai grūdai buvo *ругисъ* (*рожь*). Kai numetama galūnė *асъ*, tada reikia pridėti kietumo ženklą: *сталасъ* – *столъ*; *снѣгасъ* – *снѣгъ*; *пупасъ* – *бобъ* ir t. t.

Bet ne visada taip lengva pastebėti lietuvių kalbos giminingumą su rusų: jį dažnai užmaskuoja tai žodžiuose perstatytos raidės, tai perstatyti skiemenys, tai priešdėlis, tai fleksija. Pavyzdžiui, *а́кменисъ* – *камень*; *о́жка* – *коза*; *а́льдія* – *ладья*... Kaip matyti, rusų kalba nemėgsta balsiais prasidedančių žodžių, todėl ji [**5**] stumdo garsus, kaip pamatiniame žodyje *арба* = *арбейтъ* į *работу*; *альбисъ* – *бѣлый*. Lietuvis, siekdamas to paties tikslo, pridėjo priešdėlį *д* ir gavo *дарба* – *работа*.

Kai kurie žodžiai, pavyzdžiui, *арклисъ* ir *конь*, greičiausiai visai negiminingi, bet kalbų giminystė rekonstruojama, kai atkreipiame dėmesį į žodžių darybą. Arkliui pavadinti vartojami tokie žodžiai: *арклисъ – меринъ*, ariantis žemę, nuo veiksmažodžio *áрти – орати – пахать*. Iš čia žodžiai *áрклась – соха, ари́мо – пахарная земля*; *дригóнтасъ* arba *ержеласъ – жеребецъ* (garsų perstatymas) iš veiksmažodžio *ржать*; *кумя́ла – кобыла* – žodis gana panašus į senosios rusų kalbos žodį *Комонь*, iš kurio atsirado žodis *конь*; *кумелисъ – жеребенокъ*. Dar pavyzdys: *Сани* ir *рогé* nepanašūs, nors ir giminingi – dėl to, kad rusų tauta išsaugojo žodį, kilusį iš ekipažo savybės judėti (*сунуться*), o lietuviai pagal jų išvaizdą – *рагé – рога* (pavažų forma atrodo kaip ragai).

Tokiu būdu, nors išoriškai žodžiai nepanašūs, vis dėlto lietuviški žodžiai pasirodo esantys grynai slaviškos kilmės. Kai kurie žodžiai kaip *пи́рштасъ – перстъ, áкисъ – око, áвенасъ – овенъ* (*баранъ*) *ажъ=азъ=я* grynai slaviški.

Pasižiūrėję, kaip pavadinami kasdieniniai daiktai [**6**], geriausiai žmonių išlaikomi, taip pat puikiausiai įsitikinsime, kad lietuviai ir rusai tikri broliai. *Перкунасъ* tas pats dievas *Перунъ*. Nors dabar lietuvių kalboje *Богъ – девасъ* arba *девсъ* (*девасъ, девосъ* ir *девусъ*), bet senovėje, iki Krikščionybės įvedimo lietuviai vartojo žodį *Богъ*, tai įrodo iš jo padarytas žodis *бажниче* (*костелъ, церковь*). *Тевасъ – отецъ*, čia matome priešingą atvejį: lietuviui priebalsis pradeda žodį (*в* yra pereinamasis sulietinio balsio garsas *у*)[.] *Мóча, мóтина – мать* – leidžia suprasti žodžio *мать* reikšmę – žiūrinti, matanti. *Мóтина мáте ко прáше сунасъ – мать видитъ что проситъ сынъ. Сýнасъ – сынъ, сýрисъ – сыръ, ту – ты, бýти – быть... Рýнка – рука, крути́нисъ – грудъ, алкýнисъ – локоть. Галва – голова, варна – ворона, шарка – сорока...* Žodžių skirtumas čia atsiranda vien dėl lietuvių įpročio dažnai trumpinti balsius; taip jie dažnai sako vietoj *дéна – денъ* (*день*); vietoj *лигэ – лигъ*; vietoj *девасъ – девсъ*. Jeigu prisiminsime, kad *д* dažnai lydima *З*, ir kad viena iš dviejų raidžių žodyje *дзевсъ* išmetama, tai gausime *Зевсъ* arba *Зевесъ*, reiškiančių tiesiog dievą. *Пинегей* – (*деньги*) – tie patys Aleksejaus Michailovičiaus laikų *пинязи*. *Дурисъ – дверь; печисъ – печь; угнисъ – огнь, сталасъ – столъ; убагасъ – нищiй, алканасъ – голодный; баготасъ – богатый; эйти – идти; стовети – стояти; сидэ́ти – сидѣть* ir t. t. rodo visišką kalbų giminystę.

[**7**] Lietuvių kalba, išsaugojusi kai kuriuos žodžius, išnykusius iš rusų kalbos, lengvai paaiškina rusų kalbos žodžių kilmę, pavyzdžiui, *желѣзо*, lietuviškai *гележисъ*, kilęs iš dingusio veiksmažodžio *гелости – острить* (*гяло=жало-острiе*). Vadinasi, naujai atrasto metalo savybė geriau galąstis už bronzą davė jam pavadinimą.

Mėnuo lietuviškai *мѣно* arba *мя́носисъ*. Pastarasis pavadinimas atsirado iš veiksmažodžio *мейнитиси – мѣняться* dalyvio. Vadinasi, ne laiko matas (*messen*), kaip aiškina vokiečiai, bet mėnulio savybė keistis (fazės) davė mėnesio pavadinimą. Visai

suprantama: pirmiausia reikėjo pastebėti, kad šviesulys tvarkingai kaitaliojasi, o jau po to galėjo ateiti mintis pasinaudoti šia tvarka laikui matuoti. Iš visų šviesulių, kurių mainymąsi galima matyti plika akimi, vienintelis mėnulis besikeičiantis, t. y. *мéйнесисъ*.

Apie lietuvių kalbos gramatiką kitą kartą, jei draugija pageidaus.
Z. A. Liackis
Panevėžio m., Kauno gub.
P. S. Nuostabu, kad p. Volteris abėcėlėje pamiršo balses *я* ir *ю*, o vietoj jų vartoja *ia* ir *jy*.

[**8**] Peterburgas, Černyševo tiltas
6 gimnazijos namas
Imper. Rusijos geografijos draugijai